

OSMANLI PARLEMENTOSU VE TÜRK-İTALYAN SAVAŞI (1911-1912)

Doç. Dr. İsrâfil KURTCEPHE*

GİRİŞ

Trablusgarb Savaşı, Osmanlı Devleti'nin çöküşüne yol açan felaketler zincirinin önemli halkalarından birini teşkil eder. Bu savaşla başlayan yenilgiler ve toprak kayıpları, Osmanlı Devleti'ni Sevr'e kadar sürüklemiştir. İtalya'nın Trablusgarb hakkındaki niyeti ve bunu gerçekleştirmek için yaptığı hazırlıklar bilindiği halde işbaşında bulunan Hakkı Paşa Kâbinesi, savaşa ihtimal vermeyerek gerekli önlemleri almadığı gibi, yaptığı bazı askerî ve siyasî düzenlemelerle mevcut savunma imkanlarını da ortadan kaldırmıştır. Osmanlı siyasî çevreleri, kapıyı çalan savaş tehlikesini görememezlikten gelmeye devam ettikleri bir sırada İtalyan Hükûmeti, savaş bahanesi yaratmak maksadıyla 23 Eylül 1911 tarihli notayı vermiştir. Sözkonusu İtalyan notasında İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin, cahil ve mutaassıp halkı, İtalyanlar aleyhine kıskırtmaları sonucu Trablusgarb ve Bingazi havalisinde bulunan İtalyanların can güvenliklerinin tehlikeye girdiği ileri sürülüyor; Osmanlı Devleti'nin İtalyanlar aleyhine cereyan eden olaylara engel olamadığı iddia ediliyor ve Bâbiâli, Trablusgarb'a silah, cephane ve erzak göndermekle suçlanarak şiddetle kınanıyordu. Osmanlı Hükûmeti, İtalyan noktasını aynı gün cevaplandırarak tüm iddiaları reddetmiştir. İtalya, aynı gerekçeleri ileri sürerek 29 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir.¹

MECLİS-İ MEBUSAN VE SAVAŞ

İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilanı, Osmanlı kamuoyunda büyük bir infial yaratmış; İtalya'ya karşı izlediği politikadan do-

* Kara Harp Okulu Öğretim Üyesi.

1. Başbakanlık Arşivi, Bâbiâli Evrak Odası, Dosya Usulü, Siyasi Kısım, Dosya No:57.

layı ağır eleştirilere hedef olan Hakkı Paşa Kabinesi istifa etmiştir. Yine hükümeti kurmakla görevlendirilen Said Paşa, göreve başladıktan sonra ilk iş olarak tatilde olan Osmanlı meclislerinin normal açılış süresinden önce toplanması için girişimde bulunmuştur.

14 Ekim 1911 günü toplanan Meclis-i Mebusân'da açılış nutkunu Sultan Mehmed Reşad adına Sadrazam Said Paşa okumuştur. Nutkun başlangıcında ülkenin kalkındırılması için yapılması düşünülen işlere değinilmek gereği duyulmuştu. Bu işlere verilen önem kısaca belirtildikten sonra İtalya'nın savaş ilanı konusuna geçiliyordu. Padişah, İtalya'yı haksız bir tecavüzde bulunmak, uluslararası hukuk kurallarını hiçe saymak ve alışlagelmiş teâmillere bile uymamakla suçluyordu. Mehmed Reşad'a göre, Osmanlı Devleti savaşın çıkmasından sorumlu taraf değildi. İtalya'nın Trablusgarb üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için yirmi dört saat süreli verdiği ültimatom'a, Osmanlı Hükûmeti, belirtilen zaman zarfında cevap vermiş; mevcut anlaşmalara ve Osmanlı Devleti'nin hukuk ve haysiyetine aykırı olduğu halde İtalya'ya ekonomik imtiyazlar vermeye razı olduğunu bildirmiş; İtalyan isteklerinin görüşülmesi için derhal görüşmelere başlanmasını istemişti. Osmanlı Devleti'nin savaşı önlemek için gösterdiği bunca fedakârlığa ve iyi niyete rağmen İtalya, verilen cevabı dikkate almayarak savaş ilan etmişti. Hatta savaş ilanına dair nota Osmanlı Hükûmeti'ne verilmeden önce İtalyan donanması Preveze'ye saldırmış; Trablusgarb ve Bingazi'yi bombalamıştı.

Osmanlı Devleti savaş istemiyordu. Meseleyi barışçı yollardan çözümlenmek için büyük devletlerden arabuluculuk yapmaları istemişti. Alınacak cevaba göre Türk devletinin hak ve menfaatlarını korumak için gerekli her türlü tedbire başvurulması düşünülüyordu. Padişah, Osmanlı halkının savaşta kendine düşeni yapacağına, birlik ve beraberliğini devam ettireceğine olan inancını dile getiriyordu; Meclis-i Mebusân ve Meclis-i Ayân üyelerinin savaşa ilişkin konularda gerekli duyarlılığı göstererek vatanın "selamet ve saadeti temin" edecek kararlar alacağına emin olduğunu söylüyordu.

Sultan Mehmed Reşat nutkunu, Osmanlı Devleti'nin izlediği dış politikayı açıklayan şu sözlerle bitiriyordu:

"Diğer düvel-i muazzama ve hükümât-ı mucâvire ile olan münasebâtımızın, kemâkân dostâne ve hâlisâne olduğunu maal-memnuniye beyan ederim. Hukuk-ı gayre tecavüz etmemek ve hu-

kukumuzu muhafaza eylemekden ibaret olan meslekimizde sabitiz."²

Hakkı Paşa'nın istifasından sonra Sadrazamlığa getirilen Said Paşa, kabinesini oluşturma çalışmalarına hemen başlamıştır. Bu çalışmalar, Hariciye Nezareti'ne getirilmesi düşünülen Viyana Sefiri Reşid Paşa'nın tutumu yüzünden gecikmiştir. Said Paşa, hükûmeti kurma görevi kendisine verilince, Reşid Paşa'ya bir telgraf çekerek Hariciye Nazırlığını teklif etmişti. Reşid Paşa, düşünmesi gerektiğini söylemiş ve derhal İstanbul'a gelmek üzere yola çıkmıştı. Onun bu cevabını görevi kabul anlamında değerlendiren Said Paşa da Hariciye Nezareti'ne Reşid Paşa'yı getireceğini açıkladı. Fakat Reşid Paşa İstanbul'a gelince görevi kabul etmedi. Yeni bir aday aranmaya başlandı. Bu badireli zamanda kimse bu makama gelmek istemiyordu. Sonunda görevi kabul edecek biri bulundu. Sofya Sefiri Asım Bey Hariciye Nezareti'ne getirildi. Yeni kabine'de yer alan üyeler şunlardı:

Sadrazam	:	Said Paşa
Adliye Nâzırı	:	Hayri Bey
Şuray-ı Devlet Riyaseti	:	Hayri Bey
Hariciye Nâzırı	:	Asım Bey
Dahiliye Nâzırı	:	Celal Bey
Harbiye Nâzırı	:	Mahmut Şevket Paşa
Maliye Nâzırı	:	Nâil Bey
Bahriye Nâzırı	:	Hurşit Bey
Maarif Nâzırı	:	Abdurrahman Şeref Bey
Ticaret ve Nafia Nâzırı	:	Hulusi Bey
Orman, Maden ve Ziraat Nâzırı	:	Senabyan Efendi
Evkâf-ı Hümayun Nâzırı	:	Vekaleten Hayri Bey
Posta, Telgraf ve Telefon Nâzırı	:	İbrahim Sasa Efendi

Said Paşa, hükûmet programını 18 Ekim 1911'de Meclis-i Mebusan'a sundu. Trablusgarb Savaşı'nın sona erdirilmesi için somut

2. Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi, 1 Teşrinievvel 1327 (14 Ekim 1911), I. Devre, 4. Sene-i İçtimaiye, I. İçtima, s.1-3.

bir çözüm yolunun getirilmediği programda özetle öncelikle Trablusgarb meselesinin vatan menfaatlerine uygun bir şekilde halle çalışılacağından söz ediliyordu. Programını okuyan Said Paşa, hükûmetinin Trablusgarb meselesini barışçı yollardan çözümlenmek niyetinde olduğunu ısrarla vurguladı. Son derece hayati bir konu olan Trablusgarb meselesinin aleni bir toplantıda tartışılmasını mahzurlu gören Paşa, gizli bir oturum yapılmasını önerdi. Kırkkilise mebusu Emrullah Efendi de, devletin en önemli meselesinin Trablusgarb'ın işgali olduğuna dikkat çekerek, diğer meselelerin bir tarafa bırakılıp öncelikle bu konunun gizli bir oturumda ele alınması gerektiği fikrine iştirak ettiğini belirtti. Yapılan oylamada öneri, çoğunluğun oylarıyla kabul edildikten sonra Reis Mehmet Rıza Bey mebus olmayanların ve zabıt katiplerinin salonu terketmelerini istedi. Karahisar-ı Sahip mebusu Rıza Paşa'nın, "Dünya'nın bütün parlamentolarında hafi içtimalar esnasında zabıt katipleri müzâkerâtı zaptederler, bizde de öyle olmalı, zabıt katipleri kalmalıdır" sözleriyle dile getirdiği isteği reddedilerek açık oturuma son verilip gizli oturam geçilmiştir³.

19 Ekim 1911'de Said Paşa kabinesi programının görüşülmesine devam edildi. Toplantıda mebuslar İtalyan tecavüzü hakkındaki tepkilerini dile getirdiler. İlk sözü alan Emrullah Efendi, meclisin ne gibi fedâkarlıklarda bulunacağını bütün dünyaya göstermek mecburiyetine dikkat çekerek şöyle devam etti:

"İtalya, Trablusgarb'ı istilâ etti. Ortada hiçbir sebep yok, devletlerarası hukuka tamamen aykırı. İstilasının sebebi o kadar göstermelik ve saldırısı o kadar hızlı ki bütün dünyayı Sardazam Paşa'nın dedikleri gibi hayrete düşürdü. Fakat biz buna hayret etmemeliyiz. Bunu, memleketimizi, vatanımızı korumak için bir ihtar olarak düşünmeliyiz. Bizim İtalyanlarla muharebe etmeliğimiz, benim fikrimce Osmanlı Milleti'nin Trablusgarb'ta milli namusunu muhafaza edecek bir surette olmalı. Fransızlar ile İngilizler arasında cereyan eden yüzyıl muharebesi meşhûrdur. Bizim de İtalyanlarla ile yüzyıl muharebemiz devam etmelidir. Bugün, zaten donanmamız olmadığı için bu belalara uğradık. Bu kadar geniş memleketi, donanmasız muhafaza etmek mümkün olamadığını düşünemedik. Şimdi diyorum ki, bizim Trablusgarb'a buradan yardım etmemiz mümkün de-

3. Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi (5 Teşrinievvel 1327), 1. Cilt, 2'nci İnikad, s.19-22; Gizli Oturumların tutanakları tutulmadığı için Zabıt Ceridesi kayıtlarında Trablusgarb Meselesinin görüşüldüğü gizli oturum görüşmelerine dair bir bilgi yoktur.

ğildir. Çünkü bizim deniz kuvvetimiz yeterli değil. Nasıl muharebe edebiliriz? Evet, İtalya ile muharebeye devam ettiğimiz zaman burada ne kadar İtalyan menfaati varsa hepsini keseceğiz. Bendeniz savaşın devamı fikrindeyim. Yeter ki hakkımızı geri alalım. Denecek ki, barışmazsak bu yangın sirayet eder. Efendiler, ben ümit etmem ve ihtimal vermem ki, bugün büyük Avrupa devletleri, kendisinin gelişimi için her türlü mesaiyi sarfeden ve siyasî mevkisini kazanmak isteyen bir milleti hiçbir vakit mahvetmek fikrinde değildir."⁴

Aynı konuda söz alan Rıza Tevfik Bey, düvel-i muazzamanın güvenini sağlamanın zaruretine değindiği konuşmasında Osmanlı Devleti'nin kaderinin Avrupa devletlerinin elinde bulunduğunu, onların itibarı olmazsa kesinlikle para bulunamayacağı ve savaşın sona erdirilemeyeceğini belirterek, bütün milletin ve büyük devletlerin güvenine mazhar bir kabine kurulmasını tavsiye etti. Ona göre, eski kabinelerde yer alarak Trablusgarb'ın işgaline zemin hazırlama gafletine düşen şahısların yeni kabinede yer alması, hem milletin hem de Avrupa'nın tepkisini çekecektir. Bu durumda yapılacak iş tarafsız kişilerden bir kabine oluşturmaktır⁵.

Kastamonu mebusu Ahmed Mahir Efendi ve İzmir mebusu İsmail Sıdkı Bey de Trablusgarb'ı savunmak için gerekli önlemlerin alınmamasını eleştiren konuşmalar yaptılar. İsmail Sıdkı Bey, İtalya'nın savaş ilanı karşısında Osmanlı Devleti'ni kararlı ve haysiyetli bir politika izlememekle suçladıktan sonra konuşmasına şöyle devam etti:

"Bir yabancı gelse, yahut ilan-ı harbden haberdâr olmamış bir Osmanlı gelse, memleketi asûde bir halde, hal-i tabiide görecekdir. İtalyanlar kemafissabık alış veriş ediyor. Roma Bankası (Banco Di Roma), yalnız penceresinin üzerine bir perde çekmekle iktifa etmiş, elân muamelâtına devam ediyor. Bir taraftan da bizim memleketimizin ahvalini kendi gazetelerine beyan edecek muhabirleri bile var. İhtimal ki bu muhabirlerden daha birkaç kişi var ki, tardlarına karar verilmedi, tard kararının tehirinden dolayı el'ân memleketimizde bulunuyorlar."

"Kabinede bir faaliyet görmüyorsun. Devletlere müracaat olunuyor, red olunuyor. Yine müracaat olunuyor, red olunuyor. Mür-

4. MMZC., 6 Teşrinievvel 1327, 3'ncü inikad, s.25-26.

5. MMZC., 6 Teşrinievvel 1327, 1 Cilt, 3'ncü inikad, s.26.

caat ve hukuk-ı düvel kaidelerini tekrar ihtar etmeğe diyeceğim yok, buna itiraz etmiyorum. Fakat bir taraftan da millet bir mevcudiyet göstermeli.... Hiç olmazsa ilan-ı harbi müteakib vuku bulan müracaatlar neticesinde bizi mühim bir emr-i vâki karşısında bulduran bir düşman devlet ahalisi, memleketden tard olunmalı idi. Bu hukuk-ı düvelin milletlere bahşettiği hakkın en hafifidir"⁶.

Said Paşa, Kabinesine ve şahsına yöneltile eleştiri ve sataşmalara karşı sessiz kalamamış, söz alarak kürsüye çıkıp Hükûmeti'nin Trablusgarb meselesi'nin çözümü için izleyeceği politikayı bir kere daha açıklamak zorunda kalmıştır⁷:

"Sıdkı Bey'in sözleri dikkatimi celb etti... Halbuki hakikât böyle değildir. Biz geldiğimiz günden şimdiye kadar kapuları mesdûd görmedik, açık gördük ve hepsine müracaatdan da pek çok istifade ettik. Alehusus bu mes'elenin mahiyeti ve ondan sonra düvel-i muazzamadan her birinin o mes'eleye taalluk eden nazariyâtı hakkında o kadar kıymetli vesâik ihzâr etmişizdir ki, yakın vakitte neşr olunacaktır.....

"İtalya, bu hareket-i gayr-i meşrûda bulundu, ona mukabil ne yapıldı deniliyor. Vâkıa bu bir sualdir. Hukuk-ı düvel kaidesine muharib olan devletin tebaasını çıkarmak ve daha sair tedâbir ittihaz etmek hakk-ı sarhimizdir... Fakat cemiyetler de şahıs gibidir. Bir şahıs bir harekete teşebbüs etmezden evvel, o hareket ve fiil kendisinin maksadına hâdim mi olur, muzır mu olur, onu mütalaa-ya, mülâhazaya mecburdur. Onları mütalaa ederek bir müddet tecilini münasib gördük. Dikkat buyurun, bir müddet tecilini diyorum. Mamafih sefâretin inşaatı tatil olundu, muhabirler çıkarıldı, dedikleri gibi hariçden gelen İtalyanları da kabul etmiyoruz....

"Şimdi mes'elenin esasına geçelim. Dün de söylediğim gibi bu mes'eledede ittihaz olunacak iki şıktan biridir: Birisi mukavemet, diğeri de sulhen hall-i mesele, mukavemet kelime-i mutlakasına dünkü gün mebusîn hazerâtından bir iki zât itiraz etdiler, zemin diplomasidir, hall-i meseleye çalışmakta mukvemettir dediler. Ona cevaben onu söyledim ki, mutlak daima kemaline masruf olur. Mukavemet demekle ben, mukavemet-i askeriyeyi murad etmişimdir. bunu söyledikten sonra onu ilave edeyim ki, mukavemetde hâlâ sâbitiz. Mukavemet ediyoruz, diğer taraftan da zemin-i diplomaside meseleyi fasla çalışıyoruz.. Mukavemetin ise dereceleri vardır. Bir

6. MMZC, 6 Teşrinievvel 1327, 1. Cilt, 3'ncü inikad, s.27-29.

7. MMZC, 6 Teşrinievvel 1327, 1. Cilt, 3'ncü inikad, s.37-38.

derece-i âliyesi ki, hepimize müretteb olan bir vazifedir, onu ifaya halimiz maatteşüf mâni oluyor... Binaenaleyh mukavemeti tarik-i âherle ifâ etmek lâzım geliyor... Bu mukavemet muntazam ve meşrû bir şekilde olmalıdır. Çünkü Müdafaa-i Milliye Cemiyeti denilen heyetler teşekkül etdi diye İstanbul gazetelerinde bazı fıkralar görülmesi, memâlik-i mütemeddinenin bazı yerlerinde, ezcümle İngiltere'de pek fena tesir hâsıl etmiştir. Sebebi? Müdafaa-i milliye vakia pek meşrûdır; hem elzemdir. Fakat o müdafaât, muntazam bir asker halinde hareket etmekle olur, yoksa talimât-ı askeriyeden hiç malumâtı, hatta malumât-ı ibtidaiyesi bile olmayan kuvvetleri, biz, hakikate zâhir ad etmemeliyiz.

"Bir de harici müzâheretden istifâde etmeğe de bu devlet pek muhtaçdır zannında bulunmuyorum. Çünkü infirad politikasını ter- vic edenlerden değilim. Bir devlet ne kadar kuvvetli olursa olsun kuvvetini muhafaza etmesi için mutlaka menfaatleri müttehid olan bir devletle veyahut devletlerle ittifaka mecburdur... İtalya'dan ma- ada her devletle münasebetimiz samimidir... Binaenaleyh mes'eleyi bir takım ihtirasât-ı hariciyeden tecrid edip tahdit etmek, yani loka- lize hale getirmek... Eğer ona muvaffak olursak her maksat hasıl olur. Buna çalışıyoruz...

"Evet, Berlin Ahidnâmesi, devletin tamamîyetini zâmin idi... Teessüf olunur ki Berlin Ahidnâmesini akd ettiği tarihten şimdiye kadar pek çok vekayi önünde bulundı. Bunların hepsi devletin ta- mamîyetini zâmin olan o Berlin Ahidnâmesi'nin ahkâmına taban ta- bana zıd idi. Biz de o ahkâm-ı ahdiyeye istinaden müdafaa etdik, fakat kat'a müeessir olmadı... Berlin Ahidnâmesinin o hükmü şimdi münfesih olmuştur.... Devletlerin muamelâtında nazariyâtdan ziyade pratik olan şeyler hakimdir. Hususen hayat-ı düvelde daima na- zariyata itibar etmek muzır veya maksada gayr-i kafidir. İş pratik- dir. Hatta bugün sizleri ve cümlemizi işgal eden Trablusgarb Meselesi'nde artık mecburen söylüyorum bazı devletlerin istinad et- diği hal, Bosna-Hersek için âhiren akd olunan mukaveledir. Hatta taviz-i nakdi de ona istinaden beyan olunuyor. Benim itikadımca memleket para ile satılmaz. İşte açıktan söylüyorum, muavaza-i nakdiye mukabilinde memleketi terk etmek adeti o vakitden başla- dı.

"Asrında lehimize olan maddeleri muahharen zararımıza hal olunmasından dolayı bizce ahidnâmelerde tadilât taleb ve iddia edebiliriz. Lâkin Fikri Bey'in reylerine istinad ettiği zevâtın dedik-

leri gibi, ahidlerin mefsûhiyetini asla ilan edemeyiz. Zira böyle bir tarika gitmek, bütün muahedelere harb ilan etmek demektir...

"Bugün Avrupa'nın asayışı, düvel-i muazzamanın yed-i iktidâr-larındadır. Kezalik muahedenin muhafazası, onların elindedir.... Cümlesinin müzâheretinden istifâde etmeliyiz. Bilakis, müzâheret-i müştereke fikrini bertaraf edip de hasren ve kesren birine müracaat edersek, hem maksadımız hâsıl olmaz, hem de rekâbet-i azime-i düveliyeyi mûcib olur"⁸.

Sait Paşa Hükümeti'nin programı üzerindeki tartışmalar, aynı gün akşam üzeri yapılan ikinci oturumda da devam etti.

Trablusgarb meselesiyle ilgili çözüm yolu öneren mebuslardan biri de meclisteki muhalefetin önde gelen isimlerinden Lütfi Fikri Bey'di. Sadrazam Said Paşa'nın izlediği Trablusgarb politikasına karşı çıkan Lütfi Fikri Bey görüşlerini şöyle açıklıyordu:⁹

".... Esasen efendiler, biz kabinenin İtalya meselesini şu suretle mevzuubahs etmesine muteriziz ve bu bâbda efkâr-ı siyasîlerine pek çok itimad ettiğimiz, haricî ve dahilî bazı zevat-ı siyasîye ile hem efkâr olarak diyoruz ki Sadrazam Said Paşa'nın bu suretle müzakereye girişmesi, yani Trablusgarb'da hukuk-ı saltanatın mahfuziyeti ve İtalya istilasının bir mahiyet-i dâime teşkil etmemek şartıyla yerleşmesi esasî üzerine müzâkerât icrası, menafi-i Osmaniye'ye katiyyen muzırdır. Menafi-i Osmaniye, esasen Avrupa devletlerine, Paris Muahedesi'nin muhafaza-i ahkâmını talep etmek cihetindedir. Çünkü, malûm-ı âliniz, Devlet-i Osmaniye'nin tamamîyet-i mülkiyesi, Paris Muahedenamesiyle Avrupa devletlerinin taht-ı zamânındadır. Gerçi son samanlarda Bosna-Hersek hakkındaki mukavele, bu zamanı ihlâl eder gibi görünüyorsa da diplomasi lisanıyla Bosna-Hersek Meselesi'ni, Paris Muahedesi'nden ziyade Berlin Muahedesi'ne rabt etmek mümkündür... Paris Muahedesi ahkamına istinad etmek, bizim elimize gayet büyük silah verecek idi. Çünkü, biz Avrupa'ya o suretle madem ki siz Paris Muahedesi'nin ahkamını tatbik etmiyorsunuz, biz de ötedenberi aleyhimizde olan iki muahedât ahkamını kabul etmiyoruz. Şu hale nazaran bundan böyle aramızda ne kapitülasyonlar, ne de muahedât-ı saire vardır diyerek Avrupa devletlerini Paris Muahedesi ahkâmının temin-i mahfuziyetine sevk et-

8. MMZC, 6 Teşrinievvel 1327, 1 Cilt, 3'ncü inikad, s.38 vd.

9. MMZC, 6 Teşrinievvel 1327, 1 Cilt, 3'ncü inikad, s.39-40.

mek, böylece Trablusgarb Meselesi için bir konferans yaptırmak, bendenizce ve fikirlerine pek ziyade itimat ettiğimiz zevât-ı siyasiyece daha menafi-i Osmaniye'ye muvâfık olurdu.

"Avrupa, haklı haksız bizde teşekkül eden kabinelerin bir nüfuz altında teşekkül ettiğine zâhibtir... Avrupa'nın karşısına nüfuz ve tesire tâbi olmayarak teessüs etmiş bir kabine çıkmadıkça hiçbir işe muvaffak olamazsınız. Bizi, üç defa beliyeden kurtarmış bir devlet var ve bu vakitte en ziyade muaveneti ondan bekliyoruz. O devlet, nüfuz altında teşekkül etmediğine emin olduğu bir kabine görmedikçe ondan bir şey bekliyemeyiz⁹.

İtalya'nın Trablusgarb ve Bingaziye askeri güç yoluyla ele geçirmeye karar vermesi ve bunu Bâbîâli'ye tebliği, Osmanlı kamuoyunda şaşkınlık ve infial yaratmıştı. Her felakette olduğu gibi İtalya'nın savaş ilanının ilk şaşkınlık devresi geçtikten sonra olayın sorumluları aranmaya başlandı. 16 Ekim 1911'de Trablusgarb mebuslarından Sadık ve Nâci Beyler tarafından Trablusgarb meselesinden dolayı Kanun-i Esâsi'nin 31. maddesinde yazılı yetki gereğince Hakkı Paşa Kabinesi aleyhine bazı suçlamaları içeren bir gensoru Meclis Başkanlığı'na verildi. Gensorunun sahibi Naci Bey, konunun hemen ele alınmasını istemekteydi. Halbuki o gün Meclis Başkanlık Divanı için seçimler yapılacaktı. Başkanın, divan seçimi yapıldıktan sonra bu gensorunun ele alınmasını rica etmesine Naci Bey itiraz etti. Said Paşa kabinesi için güven oylamasına geçilmeden önce konunun ele alınması ve yeni kabinede de yer alan sorumluların hesap vermesi gerektiğine inanmaktaydı. Fakat itiraz fayda etmedi ve gensorunun Başkanlık Divanı seçimlerinden sonra ele alınması kararlaştırıldı. Sabah yapılan seçimlerden sonra saat iki buçukta yapılan ikinci celsede gensoru, Kanun-i Esasi'nin 31'nci maddesi gereğince her şubeden üçer kişi seçilmek suretiyle on beş kişiden oluşan bir özel encümene havalisi için Başkanlık makamına verilmesi kararı benimsendi¹⁰.

23 Ekim 1911'de yapılan meclis oturumunda Trablusgarb mebuslarının gensoru önergesi üzerindeki tartışmalar sürdü. Bu tartışmalar daha çok önergenin içeriğinden ziyade hangi şubeye havale edilmesi gerektiğine ilişkindi. Uzun tartışmalardan sonra önergenin okunmasına geçildi. Trablusgarb mebuslarının yaşadıkları toprakları kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmanın korku ve kızgınlı-

10. MMZC, 3 Teşrinievvel 1327, I. Devre, IV. İçtima Yılı, II. İçtima, s.8-10.

ğıyla kaleme aldıkları gensoru, olaya Trablusgarb halkının bakışını yansıtmaması bakımından son derece ilginçtir. Önerge, Karesi mebusu Mecdi Bey tarafından okundu. Önerge Hakkı Paşa kabinesinin izlediği Trablusgarb politikasının sert bir eleştirisi niteliğindedir. Hükümet, bilerek veya bilmeyerek Trablusgarb'ın savunmasını ihmal etmek ve İtalya'nın işini kolaylaştırmakla itham ediliyordu.¹¹

Önergenin okunmasından sonra hangi şubeye havale edilmesine dair tartışmalar başladı. Anlaşma sağlanamayınca beş şube için de ayrı ayrı oylama yapıldı. Oylama sonucunda gensorunun ikinci şubeye sevki kararlaştırıldı¹². Ne var ki, savaşın yarattığı ilk kızgınlık ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin geçirdiği sarsıntı atlatılınca Hakkı Paşa hakkında verilen gensoru da havale edildiği şubede takılıp kalmıştır.

Trablusgarb mebuslarının verdiği gensoru önergesinin görüşülmesinden üç gün sonra, yani 26 Ekim 1911'de bir önerge de Dıraç mebusu Esad Paşa tarafından verildi. Paşa Trablusgarb Vilayeti'nin düşman taaruzuna karşı savunulması için gerekli tedbirlerin Harbiye Nezareti'nce alınmamasından dolayı İtalyanlar tarafından işgal edildiğini belirtiyor ve şu on soruya cevap istiyordu¹³.

"1. Vilayet-i müşarünileyhânn kuvve-i askerîye-i dâimesi on yedi tabur piyade ve iki alay süvari vesairenden ibaret olduğu halde dört taburunun Yemen'e nakliyle bir süvari alayının lağvı esbâbı ne idi?

2- Ordu-yı Hümâyun bütçesi mevcut olan ikiyüz yetmiş bin neferden yirmi bin miktarının Trablusgarb'da ikâmesi muktezi ve mümkün olduğu ve eskiden beri o miktara yakın asker bulundurulduğu halde mikdâr-ı mezkûrın tenkîsi neden neş'et etdi?

3. Trablusgarb kıtasının ehemmiyetine mebni dairesinde bulunan taburların mevcudları evvelce ekseriye sekiz yüz raddesinde tutulmuş ve bu sene bütçesinde yedi yüz elli nefer gösterilmiş olduğına nazaran mezkûr taburlar mevcudlarının dolgun tutulmasına ehemmiyet verilmesi vecâibden iken beherinin üçer yüz raddesine indirilmesinde sebep ne idi?

11. MMZC, 10 Teşrinievvel 1327, 1. Devre, 4. Sene-i İçkimaiye, İçtima: 5, s.66-70.

12. MMZC, 10 Teşrinievvel 1327, 1. Devre, 4. Sene-i İçtimaiye, 5. İçtima, s.70.

13. MMZC, 13 Teşrin-isâni 1327, 1. Devre, 4. Sene-i İçtimaiye, 4. İçtima: 20; s.44-

4- Trablusgarb Vilayeti'nin İtalyanlarca arz-ı mev'ûd addedildiği cümlece malûm olub alehusus vilayet-i mezkûrenin bir taarruza uğraması melhuz olduğu beş altı ay evvel Hariciye Nezareti'nden Harbiye Nezareti'ne iş'âr edilmekle beraber Roma Serfaret-i seniyesi ateşemiliteri tarafından da İtalya'nın tedârikât ve niyâtı vaktiyle ihbâr ve Trablusgarb Kumandanlığı'nca bu keyfiyet tekrar edildiği muhakkak olduğuna nazaran Harbiye Nezareti'nce mezkûr Fırka taburlarını hiç olmazsa bûdçede gösterilen mevcudı muhafaza olmak lâzım gelirken mevcud mikdârın muhafazası yerine tenkis edilmesi neden ileri geldi?

5- Trablusgarb Fırkası'nın tezyid-i kuvvetiyle kolordu haline ifrâğına mahalli kumandanlık tarafından lüzum gösterildiği halde müretteb tezyid yerine tenkîs-i mevcudı esbâbi ne idi?

6- Hücum ve taarruz tehlikesine maruz olan vilâyetin müddet-i medide düşmana mukavemeti için muhafazasına kifayet edecek derecede erzak ve mühimmat ve levâzım vesaire hal-i hazırda tedarik edilmesi kavâid-i esasiye-i harbiye muktezasından olub alehusus esnây-ı harbde oraya muavenet için Donanmay-ı Hümayun kuvveti kafi olmadığı ve Trablusgarb'da kaht olduğu cihetle oraya erzak tedârik edilemeyeceği malum bulunduğu halde oradaki kuvvete birkaç ay kifayet edecek erzak ve mühimmât gönderilmemesi esbâbi neden neş'et etmiştir?

7- İstihkâmât-ı hafife ile techiz olunmuş Plevne'de yirmi beş bin neferden ibaret asakir-i Osmaniye, yüz seksen bin kişiden mürekkeb mütecâviz Rus askerine mukabele etmiş idi. Eğer Trablusgarb'da yirmi bin nefer asker mevcud olsaydı asâkir-i merkûmeye, cesaretleri malûm olan ahâl-i mahalliye iltihak ile kesb-i kuvvet eyleyeceğinden İtalyanlar yüzyirmi bin askerine mukavemet mümkün olurdu. O kadar asakirin bahren sevki ve idaresinin temini müşkil olduğundan İtalya Hükümeti askerleriyle Trablusgarb'ın istilasına cesaretyâb olamazdı. Trablus Kalesi istihkâmâtının tamiri ve hiç olmazsa istihkâmât inşasıyla hücum-ı cebriyeye karşı koyabilmek için tahkimât-ı lazimenin ifâsı cihetine gidilmemesi neden ileri geldi?

8- Yeniden mevki-i fiile konulan teşkilât-ı askeriye'nin Avrupa ordularındaki teşkilata muvafık olması, Meclis-i Ayan kararı iktizâsından olduğu gibi zâbitanın noksan idüğü malum ve hiçbir ecnebi teşkilâtına benzemeyen teşkilâtın bir anda ve bilatecrübe mevki-i

fiile vaz'ı mahzurdan gayr-ı sâlim iken kadroların tezyidiyle beyhûde mesarif tezyidiyle beyhûde mesarif zâide ihtiyar edilerek ve alelumum fırkalar zayıf bir hale getirilerek Trablusgarb gibi müdafaası cidden elzem olan yerlere sarfı muktezi olan paranın talep ve tahsisi hususunda ihmâl gösterilmesine sebep ne idi?

9. Trablusgarb'da, arâmsaz asker-i muhtelifenin şehri müdafaâ haline koyarak İtalyanların bahren getireceği askeri çıkarmalarına mümânaat etmeye uğraşmaları kavaid-i harbiye iktizasından iken asâkirin şehri terk ile geriye çekilmeleri hakkında mahall-i kumandanlığa emir verilmesinin sebebi ne idi?

10. Kavaid-i harbiyeye muhalif olarak terk-i mevki emrinin erkân-ı harbiye zâbitânınca hâsıl ettiği tesirât üzerine, mezkûr emrin gerü alınması için vukû bulan müracaat ve ihtarâtâ mukâbil oradaki zâbitân aileleri perişan olmamak ve sefk-i demâye mahal bırakılmamak için şehrin terki lüzumuna dâir Meclis-i Vükelâ kararıyla verilen emrin istirdâdı mümkün olmayacağı cevâbı verildiğinden üç gün sonra tamir-i hatâ için mezkûr kumandanlığa aksi yani vesaiti nâkıs bir emir itâ edilmesi asakir-i mevcudenin ve ahali-i mahalliyyenin kuvve-i maneviyelerinin kesrine ve şehrin adem-i müdafaasıyla İtalya askerinin kemal-i emniyetle karaya çıkmalarına sebebiyet verilmesi neden neş'et etdi?"

Savaşın başlamasıyla birlikte mali sorunlar da gündeme gelmiştir. Ekonomik yönden devletin içinde bulunduğu durumun İtalya'yı cesaretlendiren etkenlerden biri olduğu muhakkaktı. Osmanlı Devleti, her olumsuz ekonomik şartlarda topyekun bir savaşı göze alabilir miydi? Sıkça sorulan ve tartışılan bu soruya arandığı cevap, savaşın hemen görülmeye başlayan çeşitli etkileri oldu. 23 Ekim 1911'de Kastamonu mebusu Şükrü Bey, savaşın ekonomik hayata yaptığı olumsuz etkilere karşı önlem alınmasını isteyen bir önergeyi, Meclis Başkanlığı'na verdi. Önerge aynı gün Meclis'te okundu:

"... Şu günlerde İtalya Hükûmeti'nin biz Osmanlılara ilan-ı harb iderek karşısında bir düşman olmadığı halde kendi kendine bir çok sevâhilimizi bombardıman yapmak ve bir çok sefaini zabt etmek ve Akdeniz'te bundan on beş asır mukaddem yapılan şeyleri yapmak gibi medeniyet ve insaniyete yakışmayacak harekâtı manen efrâd-ı millete ne derecelerde tesir etdi ise maddeten tesirât-ı muzırradan hâli kalmamıştır. Ez cümle ilan-ı harbdan beri âlem-i

ticaret-hususıyla memleketimizde-günden güne kesb-i vehamet etmiş, hiç kimsede emniyet kalmamış, bankalar, muamelât-ı tüccariyeyi son derecede tahdid etmiş, bu yüzden ötedenberi kredi muamelesiyle geçinen tüccarımız son derece müzayaka-i nakdiyeye duçar olmuş olduğundan Hükûmet bu meseleye lakayd bulunması caiz olmamağla böyle zamanlarda her yerde olduğu gibi bizde de nazar-ı dikkatini celb etmek üzere işbu tahrir-i âcizinin kabulüyle müsta'cilen kuvve-i icraiyyeye havale buyurulmasını heyet-i celileden istirham eylerim".¹⁴

Bu önerenin okunmasından hemen sonra Karahisar mebusu Rıza Paşa'nın da aynı konuyla ilgili bir önergesi okundu:

"...Bu aralık memalik-i Osmaniye'de câri olan buhrandan dolayı senedât-ı tüccariyenin vadeleri hululünde def'aten tesviyesi mümkün olamaması yüzünden pek çok ticarethanelerin tâtil-i muamelât ve te'diyâte maruz kaldığı kabil-i inkâr olmadığından bunun tahfif ve tehvîni zımında tedâbir-i lazimenin heman tezekkürü ile şekl-i kanuniye ifrağı için Meclis-i Mebusân'a arzı lüzumunun kuvve-i icraiyyeye koymağı teklif ederim"¹⁵.

Bu iki önerge, Trablusgarb savaşının Osmanlı ticarî hayatını nasıl etkilediğini ortaya koyması bakımından çok dikkat çekicidir.

İtalya'nın Trablusgarb'da sivil halkı, kadın, çocuk ve ihtiyar demeden öldürmesi Osmanlı kamuoyunda büyük bir infiale yolaçmıştı. Osmanlı Mebusan Meclisi'nde de İtalya'nın bu davranışına tepkiler gelmekte gecikmemiştir. 1 Kasım 1911'de yapılan Meclis oturumunda söz alan Tefvik Efendi, Osmanlı'nın insanca davranışları karşısında medeni olduğunu iddia eden İtalyanlar hiç utanmıyorlar mı diye soruyor ve şöyle devam ediyordu:

"...Alem-i medeniyet gazeteleriyle bunların vahşetini telin ettiği halde, bizim memleketimizin bu mazlum Trablus ahalisi hakkında ne gibi bir teşebbüste bulunduğundan malumâtımız yoktur. Eğer vahşete vahşet ile mukabele etmek lazım gelseydi bugün memleketimizde diri bir İtalyan bırakmazdık ve her türlü fedâkârlığı yapardık. Lâkin biz vahşete insaniyetle mukabele etmekle hasmımızı

14. MMZC., 10 Teşrinievvel 1327, 1. Devre, 4. Sene-i İçtimaiye, 5. İçtima, s.55.

15. MMZC., 10 Teşrinievvel 1327, 1. Devre, 4. Sene-i İçtimaiye 5. içtima, s.55 vd.

utandırmak istiyoruz. Fakat hasım utanmak istemiyor, utanmak bilmiyor. Bunun için Hükümetin ne gibi teşebbüsâtda bulunduğunu anlamak isteriz. İtalyanlar binlerle ahaliyi nef ediyorlar, yüzlerce ahâli-i masumeyi kurşuna diziyorlar, yüzünü açmayan kadınları kurşuna diziyorlar. Bu bâbda Hükümetimiz ne gibi teşebbüsâtda bulundu, hakkında gelüb bize malumât vermesini istiyoruz."¹⁶

Gündemde olmadığı ileri sürülerek bu meselenin o gün görüşülmesine Meclis Reisi karşı çıktı. Bunun üzerine Trablusgarb mebusu Sadık Bey, müzâkere değil, bir iki söz söylemek istediğini belirtti:

".... İtalya'nın Trablusgarb'daki vahşeti herkesce malûmdur. Trablusgarb'dan iki kafile olarak tard ettiği, Osmanlılardan doksan kişiden mürekkebe olan bir kâfile Malta'ya gelmişler, oraya Trablus'da kolera var diye kabul olunmamışlar. Bunun üzerine Malta'dan sonra Sirakuze'ye gitmişler, bundan Hükümet'in hâlâ malûmâtı yoktur. Hariciye Nezâreti'ne sorduk, onların da malumâtı yoktur".

Bu sözlerden sonra "...Trablusgarb'da İtalyanların icrâ etmekte olduğu mezalim ve nef etdikleri ahal-i mazlume hakkında ne gibi teşebbüsâtda bulduklarının Hükümet'den sual olunması..." kararlaştırıldı¹⁷.

Aynı gün öğleden sonra yapılan oturumda da İzmir mebusu Seyid Bey, İtalyanların masum Trablusgarb halkına yaptıklarını sıraladıktan sonra "...İtalyanların bu harekât-ı mezalimkarânesini bütün düvel-i mütemeddine parlamentolarında protesto etmek için Meclis-i Osmanî'den birer protestonâme gönderilmesini ve bunun için bir komisyon teşkil olunarak o yolda bir protestonâme tanzim edilmesini teklif...." etmiştir¹⁸.

8 Kasım 1911'de yapılan Meclis-i Mebusan oturumuna, yapılan çağrı üzerine Trablusgarb Savaşı ve izlenen dış politika hakkında bilgi vermek maksadıyla Sadrazam Said Paşa ve Hariciye Nâzırı Asım Bey de katıldılar. Asım Bey, o güne kadar izlenen Trablus-

16. MMZC, I. Devre, 4. Sene-i İċtimaiye, 9. İċtima, s.137.

17. MMZC, I. Devre, 4. Sene-i İċtimaiye, 9. İċtima, s.138.

18. MMZC, I. Devre, 4. Sene-i İċtimaiye, 10. İċtima, s.175.

garb politikasına ilişkin bilgiler verdi. Savaşı sona erdirmek için girişilen teşebbüslerden ve İtalyan zulmünün Avrupa devletleri nezdinde yapılan protestosundan bahsetti. Kendisine yöneltilen "Trablusgarb'daki tebanın müdafaası kimlere tevdi olundu?" sorusunu cevaplandırdı: "Kendi silahlarına."¹⁹

Edirne mebusu Talat Bey'in, bütün Meclisi, "Kahrolsun vahşiler, yaşasın insaniyetperverler, mücahidler..." demeye davat etmesi şiddetli alkışlarla desteklendi. Debre mebusu Basri Bey, milletin Trablusgarb'ı bu hale getirenleri Divan-ı âlide görmek istediğini ileri sürdü. Bu hamasi sözlerden sonra mantıklı bir öneri ortaya atıldı. Üsküb mebusu Said Efendi "...Yalnız kahrolsun demekle Osmanlılar müteselli olmazlar. Hükümet, tedâbir-i diplomasiyede bulunarak burada bulunan İtalyanları böyle vahşi suretde değil, fakat medeni bir suretde çıkarmalıdır" diyordu²⁰.

9 Kasım 1911'de yapılan oturumda, Meclis-i Mebusan "Sulh Cemiyeti"nce hazırlanan İtalya'yı protesto metni görüşüldü. Yoğun tartışmalardan sonra protesto metnine şu şekil verildi:

"İtalya Hükümeti, kavanin-i medeniyye ve kavâid-i hukuk-ı düvele mugayir olarak ecza-yı vatan-ı Osmanîye'den tecavüz ettiği Trablusgarb'da muhasib olmayanları ve hatta mekteb talebesini esir etmek, silah-ı müdafaaya sarılan gönüllüler her iki Lahey Mukavelenâmesi mucibince muharib ad ile hukuk-ı harbiyeden müstefid olmak lâzım gelirken kadınları ve sıbyanı öldürmek ve cevâmi ve mesâcidde namaz kılanlara taarruz ve hissiyât-ı diniyeyi payimâl eylemek gibi muhalif-i medeniyet ve şiar-ı insaniyet harekâta tasaddi eylediğinden Osmanlı Meclis-i Mebusânı, nazarı-ı dikkat-i insaniyet perverânenizi celb ile keyfiyeti bütün alem-i medeniyet ve tefekkür huzurunda protesto eder ve bu protestomuzun mensub bulunduğunuz Meclis-i Mebusâna tebliğini ricâ eyler"²¹.

Meclis-i Mebusân'da kabul edilen bu protesto metni, uluslararası "Sulh Cemiyeti" aracılığı ile yabancı devletler parlamentoları Sulh Heyetleri'ne gönderildi. Bu protestoya verilen cevaplardan bazıları 26 Kasım 1911'de Meclis-i Mebusân'da okundu. Mebusların

19. MMZC, 26 Teşrinievvel 1327, I. Devre, 4. Sene-i İçtimaiye, 12. İçtima, s.207-208.

20. MMZC, 26 Teşrinievvel 1327, I. Devre, 4. Sene-i İçtimaiye, 12. İçtima, s.207-208.

21. MMZC, 27 Teşrinievvel 1327, I. Devre, 4. Sene-i İçtimaiye, 13. İçtima.

çoğunluğunda yabancı devletlerin yardım yapacakları kanısı uyanırdı. İngiltere'den gelen cevapta derhal arabuluculuk yapmaları için Başbakan ve Hariciye Nâzırı'na müracaat edildiği, şube üyesi bazı mebusların da Trablusgarb'taki üzüntü verici olaylar hakkında parlamentonun dikkatini çektiklerini haber veriyordu. Berlin'den gelen telgrafta da protesto metninin bütün Reichtag üyelerine tebliğ edildiği bildirilmekteydi²².

Savaş ilanını müteakip İtalya'ya karşı alınılması düşünülen önlemlerden biri de, İtalya'dan ithal edilen malların gümrük vergisinin %100 artırılması olmuştur. Rüsûmât encümeni, 12 Ekim 1911'de gümrük vergilerinin artırılmasını kararlaştırmış ve bununla ilgili hazırladığı muvakkat kanun tasarısını aynı gün görüşülmek üzere Meclis Riyaseti'ne havale etmişti. Kanun tasarısı, ancak 25 Aralık 1911'de Meclis'te görüşülmeye başlandı. Tasarıda Hükûmet'in isteği üzerine fabrikalarda kullanılacak makina ve yedek parçalar ile kükürt bu uygulamanın dışında tutulacaktı²³. Kanun, ayrıntılar üzerindeki tartışmalar ve Osmanlı Hükümeti'nin İtalya'ya karşı gerekli tepkiyi göstermekten çekinmesi yüzünden 25 Mayıs 1912'ye kadar yürürlüğe konamadı. Bu tarihte yeniden Meclis'e getirilen kanunun uygulanmasına dair karar alındı. Buna göre, İtalya'dan gelen kükürt hariç her türlü mallardan %100, kükürttten ise %11 gümrük vergisi alınacaktı²⁴.

Savaşın başında olayın sorumlusu olarak Hakkı Paşa ve kabinesi suçlanırken bir müddet sonra izlediği politikadan dolayı Said Paşa kabinesi de eleştirilmeye başlandı. 15 Kasım 1911 günü meclis oturumunda Debre mebusu Basri Bey'in şu önergesi okundu;

"Viyana Sefiri Reşid Paşa hazretleri malum olmayan esbâbdan dolayı müddet-i medideden beri burada bulunuyor, sefaret müsteşârının dahi İstanbul'da olduğu iştiliyordu. Muharebenin Trablusgarb'a inhisâr etmeyerek Adalar Denizi'ne kadar tevsî ve intişârı tahakkuk edildiği takdirde Şark Meselesi'nin yeniden meyedana geldiği anlaşılıyor. Şu suretle Avrupa politikasının Viyana'da top-

22. Meclis-i Mebusân ve Ayân'ın Zabıt Ceridesi, I. Devre, 4. Sene-i İçtimaiye, s.251.

23. MMZC, 12 Kanunuevvel 1327 I. Devre, 4. Sene-i İçtimaiye, 29. İçtima, s.632.

24. MMZC, 12 Mayıs 1328, I. Devre, 4. Sene-i İçtimaiye, 7. İçtima, s.77.

lanmakda olmasına göre, Devlet-i Osmaniye'ye aid umur-ı mühimme ve cesimenin orada genç bir sefaret kâtabinin elinde kalması selamet ve menfaat-i memleket nokta-i nazarından asla tecviz edilmez. Bu halde kifayet ve hüsn-i hizmeti maruf olan Sefir-i müşarünileyhin acilen Viyana'ya iadesi muktezi değil midir? Avdet etmemesi için bir sebep varsa sefir mertebesine haiz ve ehliyet ve iktidârıyla müstehir diğer bir zâtın tayin ve izâmı neden sürünce-medek kalıyor? Ahval-i hâzıra ilcâsıyla irâdını vazife bildiğim şu suale cevâb itâ buyurmaları için Hariciye Nâzır-ı muhteremin Meclis'e daveti lüzumı heyet-i celileye arz eylerim"²⁵

Oylamaya konulan önerenin reddi üzerine, konunun iyice anlaşılmadığını ileri sürerek söze başlayan Basri Bey devamla "Trablusgarb Meselesi'nin zuhuru esnasında Trablusgarb'da valimiz yoktu, Roma'da Sefirimiz yoktu. Bugün düşman Afrika sularından Adalar Denizi'ne geliyor diye bir takım haberler var. Bu mesele Şark Meselesi haline giriyor. Şark politikasının toplandığı yer ise Viyana'dır. Bununla beraber müsteşarın da burada bulunduğu işidiliyor, bu takdirde umur-ı sefaret bir genç kâtabin elinde kalıyor. Bütün politikamızın toplandığı şu hal devam etmeli midir?... " demesine rağmen önerge gündeme alınmadı²⁶.

Osmanlı Meclisleri 15 Ocak 1912'de seçimlere gidilmesini sağlamak için Padişah tarafından feshedildi. Şubat ayında yapılan seçimlerden sonra 18 Nisan 1912'de meclisler yeniden açıldı. Padişah'ın açılış nutkunda devam etmekte olan savaşa da değiniliyordu. Mevcut anlaşmalara ve uluslararası kurallara aykırı olarak İtalyanlar tarafından açılan savaşın her taraftan gösterilen barış arzusuna rağmen devam ettiği, Osmanlı Devleti'nin de barışı arzu eylediği, ancak bu savaşın barış ile sonuçlanmasının hükümlerlik hakkının fiilen ve tamamen devamıyla mümkün olacağı belirtiliyor, İtalyanlara karşı direnişi sürdüren Türk askerleri ve Arap mücahidleri barışarılarından dolayı övülüyordu²⁷.

Rodos ve Oniki Ada'nın işgâli, Çanakkale Boğazı'nın saldırıya uğraması ve İtalyan donanmasının sürekli Anadolu sahillerini abluka altında buldurması, Hükümet'e yöneltilen eleştirileri de artırmıştı. Sadrazam Said Paşa, bu eleştirileri cevaplandırmak için 15 Temmuz 1912'de Meclis'e gitti; Türk dış politikasından bahsetti.

25. MMZC, 2 Teşrinisâni 1327 I. Devre, 4 Sene-i İçtima, s.325.

26. MMZC, 2 Teşrinisâni 1327, I. Devre, 4. Sene-i İçtimaiye, 16. İçtima, s.325 vd.

27. MMZC, 2 Temmuz 1328, II. Devre, 4. Sene-i İçtimaiye, 33. İçtima, s.679-681.

Adalar, Boğazlar ve Anadolu sahillerinin savunması için alınan önlemleri anlattı.

".....İtalyanlar Boğaz'a tecâvüz teşebbüsünde bulundular. O tecavüzü Osmanlı İstihkâmâtı def etdi. Fakat Boğaz'ın mesdûdiyet-i daimesi ticaret-i umumiyei sekte-dâr ettiğinden açılması hakkında alakâdâr olan devletler Hükûmet-i Osmaniye nezdinde teşebbüsde bulundular. Bu mesdûdiyetin ref'i ticâret-i Osmanîye'ye de hâlel verdiğinden o nokta-i nazardan ve devletlerin teşebbüsâtını nazar-ı mülâhazasıyla almak nokta-i nazarından da bize lazım göründü. Boğazı açtık. Fakat her ne vakit İtalya donanmasının taarruz niyetinde bulunduğunu his edecek olursak-taarruz niyetinde bulunursa diyemiyorum-tekrâr Boğazları sed edeceğimizi de devletlere bildirdik.

"....İtalya'nın malum olan Adaları işgâl etmesi, evvela Trablus-garb'da mücahidîn tarafından tesadüf ettiği mukavemet-i şedideden dolayı bu suretle bizi tazyik etmek maksadına mübteni idi. Fakat bu işgâl bittâbi bir mahiyet-i dâimeyi hâiz değildir. Böyle bir faraziye hatırlara gelse veyahud İtalya'nın o adaları işgâl etmesinden istifâde emelinde bulunanlar olsa bunu, tamamîyet-i mülkiyemize şedid bir darbe ad eder ve o nisbetde bütün Osmanlılar müdafaada bulunurlar. Binaenaleyh Bağaz'a karîb olan Adalara yani Midilli, Sakız gibi mahalere düşman taarruz etmek isterse, onu Boğazlar'a mukadde-me-i tecâvüz ad ederiz ve derhal tekrar Boğazları sed ederiz diye sair devletlere söylemişdik. Bununla beraber her ithimale karşı Garb Ordusu nâmıyla İzmir'de büyük bir ordu ihzâr etdik Kezalik Biga Sancağı sevâhilinde de büyük bir kuvve-i askeriye bulunduruyoruz.

"... Bu muharebe vesilesiyle İtalya'nın Bahr-i Ahmer'de cüz'i ve küllî bazı taaruzâtı vukû buldı. İtalya Hükümeti, bu taaruzâtı alelhusus huccâca tatbik edecek olursa buna tahammül edemeyeceğimizi de lazım olan devletlere bildirdik. Öyle ya huccâc bir vazifemi diniyeyi ifâ için hacca gidiyor, gayr-i müsellahtır, gayr-i mütearrızdır. Onlara tecâvüz insanîyete tecavüz ve taarruz demektir. Zan ederim ki, bu babdaki ihtirâtda hepiniz Vükelânın haklı olduğunu tasdik buyurursunuz. Hatta ihtirâtımız İngiltere devletince de kemâl-i ehemmiyetle telakki olunmuş ve bunun için de İngiltere teşebbüsât-ı lûzimeyi meaziyyede icrâ etmiştir.

"Bilirsiniz ki efendiler, harb bir mecburiyet üzerine ihtiyâr olunur. Ebedi olamaz. Her muharebenin musalehaya tebeddül etmesi

muhariblerce bittâbi mültezemdir. Bundan şu manayı çıkarmayın ki Sadrazam heman müsaleha yapmak istiyor. Çünkü Meclis-i mefsûhda buna yakın bir fikir dermeyan etdim. Muharebe değil, müsaleha tarafdarıyız dedim. Bir takım neşriyât ve itirazât vukû buldı. Öyle değil. Sulh, her muharebenin şânındandır. O manada söylüyorum, fakat şerâit-i sâlimeyi şâmil olmak lâzımdır. Biz, muharebenin ilanından sonra resmen değil, gayr-i resmî bazı ihtârât-ı hâriciye karşusunda bulundık. Onların beyan ettikleri efkâr şu idi: "Trablusgarb'da ve Bingazi'de hukuk-ı hilâfet bâki kalsun, İtalya bir tazminât versün, ondan sonra muahedât-ı âtikanın feshine ve saireye dair muahede akd etsün."

"Evvela malumunuzdur ki Hilafet-i seniye üçyüz bu kadar milyon islamın merci ve istinâdgâhıdır. O hak bütün âlem-i islâmın musaddak ve müsellemidir. Binaenaleyh hangi sebeble olursa olsun Mülk-i Osmani'nin bir cüzi, âher bir hükûmet eline geçse bile orada olan müslümanların merci-i dinîsi Hilafetdir. Binaenaleyh İtalya'nın hakk-ı Hilafeti tasdik etmesinden o makâm-ı âli müstağnidir. Bu cihetle bu söz bizce, kâfi bir şart ad olunamaz denilmiştir. Bunun üzerine Bosna-Hersek'de de bunu tatbik ve icrâ ettiniz diyenler bulundı. Bosna-Hersek meselesi ile bunun arasında büyük bir fark vardır. Mamafih Bosna-Hersek'in istiklâli tasdik edildiği vakit şimdiki Heyet-i Vükelâ mevki-i iktidârda değildi. İhtimal ki işte bulunsaydı fikri başka olurdu. O cihetle o hal misâl ad olunamaz cevâbi verilmiştir.

"Tazminât meselesine gelince: Bu ikinci, üçüncü derecede düşünülebilir. Lâkin metâlib-i asliyemiz, Devlet-i Osmaniye'nin hakk-ı saltanatının tamamen ve fiilen kabulüdür. Zirâ bir kere daha Meclis'de söylediğim gibi para ile mülk satılmaz."

Said Paşa daha sonra, Yabancı devletlerle ilişkilere, Mahmud Şevket Paşa'nın istifâsına, Arnavutluk Meselesine değinmiş ve kabinesi için Meclis'ten güvenoyu istemiştir²⁸.

Aynı oturumda Sadrazam'dan sonra söz alan Hariciye Nâzırı Asım Bey de Trablusgarb Savaşı'na dair düşüncelerini açıkladı:

"....Harb on aya yakındır devam ediyor. Evet kan, Osmanlı kanı dökülüyor. Harbin netayic-i tabiisinden olan ahval ve ahvâlin

28. MMZC, 2 Temmuz 1328, II. Devre, 4. Sene-i İçtimaiye, 33. içtima, s.679-681.

aks-i tesiriyle hissiyât-ı içtimaiyemizde inkâr olunamaz ki his olunur bir sıkıntı var. Fakat harb mülatafa değildir. Eğer bu harb, bazıların dediği gibi her ne suretle olursa olsun daha bidayetde bitirilmiş olsaydı dökülen o şanlı, o temiz kan yerine bugün gözyaşları dökülecekti. O gün harbden ibâ eyleyeidük, bugün Allah bilir kaç düşman karşısında bulunacak idik. Hakkını kaniyla, canıyla müdafaya katıyen karar vermeyen bir millet, efendiler yaşamak hakkında malik değildir, yaşamak için gülererek ölebilmek lâzımdır. Bu harbi biz istemedik. Bu harbe, düşmanımız ne derse desin biz sebep olmadık. Hukukumuzu, nokta-i nazarımıza göre temin edinceye kadar da silahımızı elimizden bırakmayacağız. Şurası dahil kan dökmekten haz ettiğimizden değil, yaşamak istediğimizden ve bize galebe edemiyen düşmanımızın sulh için koşduğu şartların şâyân-ı kabul olmamasındandır. Ne vakit esâsât-ı sulhiye kabul edebileceğimiz bir şekil alırsa bu şekli tedkikden çekinmeyeceğiz...."²⁹

Said Paşa, Kabinesi, Meclisten güvenoyu almasına rağmen birgün sonra istifa etti. Onun yerine tarafsız bir kabine teşkil etmek maksadıyla Gazi Ahmet Muhtar Paşa getirildi. 30 Temmuz 1912'de Meclis-i Mebusânda okunan yeni hükümet programının Trablusgarb Savaşı'na ilişkin bölümünde yuvarlak ifadelere yer verilmişti. Ahmet Muhtar Paşa, bu konuda şöyle diyordu:

".....Mâlum olduğu üzere on aydan beri İtalya ile muharebe ediyoruz. Trablusgarb ile Bingazi'de asker ve yerli mücahidin kardeşlerimizin muhafaza-i vatan uğrunda ibraz etmekte oldukları harikûlâde fedâkârlıkları ber-âvurde-i zebân tebcil ederiz...

"Hukuk ve şeref ve haysiyetimizle kâbil-i telif olacak esâsât-ı sulhiye bulununcaya kadar duçâr olduğumuz, tecâvüze karşı Cenâb-ı Hakkın inâyetine ve millet-i Osmaniye'nin fedâkârlığına istinâden, hukukumuzun muhafazasına, vatanımızın müdafasına kemâl-i azm ve metanetle devam edeceğiz."³⁰

Ne var ki, Hükümet programının okunmasından kısa bir süre sonra 4 Ağustos 1912'de Meclis, Padişah tarafından kapatıldı³¹. Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesi'nin savaşı sona erdirmek için izlediği politikayı tartışma imkânı bulamadı.

29. MMZC, 2 Temmuz 1328, II. Devre, 4. Sene-i İçtimaiye, 33. İçtima, s.684.

30. MMZC, II. Devre, 4. Sene-i İçtimaiye, 43. İçtima, s.632-750.

31. MMZC, II. Devre, 4. Sene-i İçtimaiye, 47. İçtima, s.915 vd.

MECLİS-İ AYAN VE SAVAŞ

Meclis-i Ayan 14 Ekim 1911'de Padişah'ın açılış nutkunun okunmasından sonra çalışmalarına başlamıştı. Ayân, Meclis-i Mebusan'a göre hem sayısal hem de etkinlik bakımından zayıf bir yapıya sahipti. Üyelerin çoğunluğu yaşlı ve bir kısmı da taltif edilmek maksadıyla seçilmiş kişilerden oluşuyordu. Gündeme gelen konular üzerindeki tartışmalar ya çok kısa sürüyor veya önemli meseleler yerine lüzumsuz konular üzerinde yoğunlaşıyordu. Bu yüzden Trablusgarp Savaşı'na gösterilen ilgi de sınırlı kalmıştır.

Meclis-i Ayân üyeleri, Meclis-i Mebusan'da olduğu gibi Sadrazam veya Hariciye Nâzırı'nın Hükûmet programını kendi huzurlarında da okumasını istediler. Said Paşa'dan şu cevap geldi: "Meşâgil-i âcile sebebiyle Meclis-i Ayân'a bizzat gelinmek kâbil olmadığından irâd olunacak suallere cevap itası Dahiliye Nâzırı Beyefendi hazretlerine tevdi olundu..." Dahiliye Nazırı Celal Bey'in katılacağı Meclis-i Ayân toplantısında Trablusgarb Meselesi'nin görüşüleceği muhakkaktı. Nitekim Gabriyel Noradankyan Efendi, Trablusgarb meselesinin de görüşülebilmesi için oturumun gizli yapılmasını istemiştir. Damat Ferit Paşa, Sadrazamın Meclis'e kadar yorulmamasını isteyen Buhur Efendi'ye verdiği cevabta "....Bahr-i Sefid İtalya donanmasıyla memlû, mülkümüzün bir parçası düşman istilâsına maruz, Afrika'da hakimiyet-i Osmaniye tehlike, hercümerc halindeyiz. Böyle bir zamanda Sadrazamın Bâbîâli'den buraya kadar gelmek için daha ne büyük felâket lâzımdır ki biz hâlâ bu rehâvet-i fikirde devam edelim" diyordu.

Besarya Efendi de Sadarete gönderilen tezkerede hangi hususta bilgi istendiğine dair bir açıklık bulunmadığını belirtmiş ve yeni bir tezkere ile "Trablusgarb meselesi ile buna münasebeti olan mesâil-i hariciye hakkında diyelim" önerisini getirmiştir³². Sadrazam Meclis-i Ayân'a geldi, fakat Trablusgarb Savaşı'yla ilgili Meclis-i Mebusân'da tafsilatlı malumat verdiğini, mevcut kanunlara göre Meclis-i Ayân'ın, Meclis-i Mebusân'dan bilgi alması gerektiğini ileri sürerek soruları cevaplandırmaya yanaşmadı³³.

Meclis-i Ayânın, 1 Kasım 1911'de yaptığı durumda Padişah'ın açılış nutkuna verilecek cevap kararlaştırıldı. Hazırlanan cevapta İtalyan saldırısıyla ilgili şu ifadeler yer aldı:

32. Meclis-i Ayân Zabıt Ceridesi, 11. Teşrinievvel 1327, I. Devre, 4. Sene, 4. İçtima, s.15-17.

33. MAZC, 25 Teşrinievvel 1327, I. Devre, 4. Sene, 9. İçtima, s.58.

"...Müdafaasız bırakılmış olan Trablusgarb Vilâyeti gibi kalemrev-i Hükûmet-i Osmaniye'nin bir kıta-i vesia-i mühimmesini istilâ için İtalya Hükûmeti'nin bütün şumul-ü manasıyla zaman ve zeminin müsaade-i fevkâlâdesinden bilistifâde hukuk-ı milîl ile namus-ı düvelinin taht-ı kefaletinde bulunan uhûd ve kavaid-i umumiyeyi pâ-mâl ederek medeni milletlerin tarih-i hayat-ı siyasiyelerinde emsâli olmayan bir suret-i gasbânede ilân-ı harbe kıyam etmesi, bizimle beraber cihan-ı medeniyet ve insâniyeli garik-i hayret ve teessür etmiştir.

"...Heyet-i Vükelânın tedâbir-i hekimâne ve mücahedat-ı vatanperverânesi Osmanlılığa hasisa-i ezeliye olan ve bidayet-i hâdiseden berü âsâr-ı meşhudesi taraf taraf tecelli eden gayret-i vataniye ve hamiyet-i milliye müzâhir ve rebî-i meskûnın her köşesinde lehimizde olarak feverâne gelen sel-i huruşân-ı hissiyât gösterilecek maharet-i siyasiye ile mecray-ı istikâmetinde sâir oldukça ayn-ı teveccühât mülkdârıyla bu müşkül-i hâilin iktihâmı daire-i imkânda dahil bir itikâdındayız" ...³⁴.

İtalyanların Trablusgarb'ta kadın ve çocuklara karşı giriştikleri katliam'a Meclis-i Ayân'ın tepkisi 4 Kasım 1911'de yapılan oturumda geldi. Süleyman Elbistanî Efendi, Meclis-i Mebusan'da İtalyan zulmünün kınanmasının kararlaştırması üzerine benzeri bir protestonun da Meclis-i Ayân'ca yapılmasının doğru olacağını düşünmüş ve şu önerge metnini hazırlamıştı:

"İtalya askerinin her türlü uhûd ve hukuk-ı sarihi pa-mâl ve kavaid-i insaniyeyi ihlâk ederek hiçbir suretle muharib sayılamıyacak olan kadınları ve çocukları katl ve idâm ve ahalinin kimisini esir ve kimisini kurşuna dizmek suretiyle itlâf eylediği resmî ve gayr-i resmî menâbi'den vârid olan malumât-ı mevsuka ile mertebe-i sübût olduğundan insaniyet ve medeniyet ve hukuka karşı vâki ola bu tecavüzün Meclis-i Ayân-ı Osmanî tarafından bütün mütemeddin akvâm parlamentoları nezdinde protesto edilmesini teklif eylerim."

Metnin okunmasından sonra önerge oylamaya konuldu ve oybirliği ile kabul edildi³⁵. Protesto metninin yazım işi de Sulh Heyeti'ne havale olundu³⁶.

34. MAZC, 18 Teşrinievvel 1327, I. Devre, 4. Sene, 6. İctima, s.23.

35. MAZC, 22 Teşrinievvel 1911, I. Devre, 4. Sene, 7. İctima.

36. MAZC, 29 Teşrinievvel 1911, I. Devre, 4. Sene, 10. İctima, s.65-66.

13 Kasım 1911'de yapılan Meclis-i Ayân oturumunda İtalyan zulmünün protestosuna çeşitli devlet parlamento sulh cemiyetlerinden gelen cevaplar okundu. Gelen cevaplar ümit vaat ediyordu. Yabancı parlamentolardan gönderilen cevaplardan Londra ve Berlin'den gelenlerden daha önce bahsetmiştik. Kont Aponi imzasıyla Peşte'den gelen telgrafta Avusturya Hükûmeti'tin savaşı sona erdirecek bir siyasî teşebbüste bulunabileceği belirtilmekte ve protestonun hükûmete iletildiği bildirilmekteydi. Lahey'den gelen cevapta ise "protestonâmenizi Lahey'de Heyet-i Teşri'ye İkinci Meclisi'ne gönderiniz" deniliyordu³⁷.

Meclis-i Ayân'da Trablusgarb Savaşına ilişkin uzun bir suskunluk döneminden sonra, Meclislerin 18 Nisan 1912'de ikinci devresinin açılışının hemen arkasından 21 Nisan 1912'de İtalyan mallarından alınan vergilerin alınmasıyla ilgili Meclis-i Mebusândan gelen kanun tasarısı görüşüldü. Süleyman Elbistanî Efendi'nin verdiği önerge ile kanun tasarısının öncelikle Meclis-i Mebusân'da ele alınması gerektiğine karar verildi³⁸.

7 Mayıs 1912'de Padişahın açış nutkuna verilecek cevabın hazırlanması sırasında Trablusgarb savaşına yine değinildi ve savaşın Osmanlı şeref, haysiyet ve namusuna uygun şekilde sonaerdireceğine dair Hükümet'e duyulan güven belirtildi³⁹.

11 Mayıs 1912'de yapılan oturumda İtalyan mallarından alınan vergilerin artırılmasına ilişkin kanun tasarısı oybirliği ile kabul edildi. Daha sonra Trablusgarb'tan gelen öğrencilerin yatılı okullara yerleştirilmesi meselesi görüşüldü. Bu konuda hazırlanan tasarı kanunlaştı⁴⁰.

SONUÇ

Trablusgarb Savaşı, Osmanlı kamuoyunda büyük bir tepki yaratmıştır. Fakat aynı duyarlılığı ve ilgiyi Osmanlı Parlamentosu'nun gösterdiği söylenemez. Ülke topraklarının bir bölümünün işgal edildiği ve İtalya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiği halde parlamento bu önemli olaya yeterince ilgi göstermemiş; çalışma zamanının büyük bir bölümünü iç politikaya dönük kısır tartışmalarla geçirmiştir.

37. MAZC, 5 Teşrinisâni, I. Devre, 4. Sene, 12. İçtima, s.77.

38. MAZC, 8 Nisan 1328, II. Devre, 4. Sene, I. İçtima, s.13.

39. MAZC, 24 Nisan 1328, II. Devre, 4. sene, 5. İçtima, s.23-24.

40. MAZC, 28 Nisan 1328, II. Devre, 4. Sene, 6. İçtima, s.36-37.

İzlediği Trablusgarb politikasından dolayı ağır eleştiri ve ithamlara hedef olan dönemin sadrazamı Hakkı Paşa, politik kaygularla parlamentoda çoğunluğu elinde bulunduran İttihat ve Terakki Fırkası'nca korunmuştur. Trablusgarb mebusları tarafından Hakkı Paşa hakkında verilen soruşturma önergesi, çeşitli bahanelerle gündeme getirilmeyerek zaman aşımına uğraması sağlanmıştır. Bununla da yetinilmeyerek adeta mükafatlandırılırcasına Hakkı Paşa, Berlin Büyükelçiliği'ne tayin edilmiştir.

Türk-İtalyan savaşı ile ilgili parlamentoda yapılan tartışmalar, Osmanlı Devleti'nin siyasî, ekonomik ve askerî zaafını gözler önüne sermektedir. İtalya savaş ilan edip Türk topraklarına her yoldan saldırıya geçtiği halde Osmanlı Devleti, İtalya'ya savaş dahi ilan edememiştir. İtalyanlara ait bankalar ve postahanelerin faaliyetlerini sürdürmelerine ekonomik gerekçelerle göz yumulmuştur. İtalya ile dış ticaretin kesilmesi Meclis'te gündeme geldiği zaman da, yine devletin İtalya'dan gelen mallara ihtiyaç duyduğu gerekçesiyle karşı çıkılmış; yalnızca gümrük vergilerinin artırılması yoluna gidilmiştir. Hatta İtalya'dan alınan kükürtün başka bir ülkeden aynı şartlarda temin edilemeyeceği ileri sürülerek kükürt için gümrük vergisinin düşük tutulması kararlaştırılmıştır.

Osmanlı Parlamentosu, zaman zaman savaş konusunu tartışmakla birlikte İtalya'ya karşı izlenecek politika konusunda Hükümeti yönlendirici bir rol oynayamamıştır.